

TÜRKİYE’DE KENTSEL MEKÂNLARDA KAMUSAL ALANIN KONUMU: TARİHSEL PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet NALBANT*

ÖZET

İnsanlık tarihinin aynası olan kent, toplumların eserlerini barındıran bir mekandır. Kent aynı zamanda mekân içerisinde toplumsal ilişkilerin kurulduğu bir bütünü de temsil etmektedir. Kamusal alan Antik Yunan döneminden beri var olan ve toplumu oluşturan bireylerin, fikir paylaşımında bulunduğu özgürlükler alanıdır. Kentsel mekân diye tabir edilen sokak ve meydanlarda insanların paylaşım içerisinde bulunması bu yerleri birer kamusal mekân haline dönüştürmektedir. Kamusal mekânlar Batı’da agora ve forumlarda başlayan tartışmalarla doğmuştur. Osmanlı Devleti’nde kamusal mekânın doğuşu 16.yüzyılda kahvehanenin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Kentsel mekânda önemli yere sahip olan kamusal mekân meydanlardır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet Dönemine kamusal mekânın dönüşümü meydan ve kahvehane temelinde ele alınmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti’nden günümüze Anadolu topraklarında kamusal mekânın doğuşu ve değişimi incelenmiştir. Bu değişim dönemin en önemli kamusal mekânları ele alınarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kamusal Alan, Kentsel Mekân

THE LOCATION OF PUBLIC SPHERE IN URBAN SPACES IN TURKEY: ASSESSMENT FROM AN HISTORICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

City which is mirror of the human history is a place that featured the work of communities. The city also represents a whole established social relations in this space. Public Sphere is freedom areas where individuals formed the society exchange ideas and has existed since the era of Ancient Greek. In the presence of people sharing in the Street and square that called as urban spaces and thus, these places are transformed into a public space. Public space was born with the debate that began in the Agora and Form in the West. The birth of public space in the Ottoman Empire began with the emergence of the “Kahvehane” in the 16th century. Public space which has an important place in urban space is squares. In this context, the transformation of the public space from the Ottoman Empire to Republic period are dealt on the basis of the “Kahvehane” and square. In this study , change and the birth of public space in Anatolia from the Ottoman Empire to present was researched. This change is explained by the considering the most important public spaces of the period.

Key Words: City, Public Sphere, Urban Space.

* Arş. Gör. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.

GİRİŞ

Kamusal alan tartışmaları Habermas'ın 1962 yılında yayımladığı "Kamusallığın Yapısal Dönüşümü" adlı eseriyle başladı. Bu düşünsel alanın mekâna yansımalarının dünyadaki tarihi Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekânlarda kamusal alanın oluşumu Antik Yunan agoralarında süregelen tartışmalar çerçevesinde dönemin hem toplumsal yaşamını hem de siyasal yaşamını şekillendirdi. O dönem için Habermas'ın da vurguladığı üzere kamusal alan, insanların kendilerini özgürce ifade edebileceği bir mekândı.

Zaman içerisinde farklı işlevlere sahip olarak dönüşen kamusal alan 16. Yüzyıl'dan itibaren Osmanlı'da yer almaya başlamıştır. Osmanlı'da yer alan kamusal mekânlardan ilki kahvehanelerdi. Günümüzde pejoratif bir anlam kazanan kahvehaneler, Osmanlı Devleti'nde entelektüel sohbetlerin yapıldığı nezih bir mekândı. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte hakim olan ideoloji ise, hem kamusal alanı hem de onun kentsel mekana yansımaları olan kamusal mekanları etkiledi. Bu çalışmada hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminin en önemli kamusal mekânlarını ve burada yaşanan değişimlerin nasıl olduğu ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

Bu çalışmada betimsel ve tarihsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Basılı ve elektronik ortamdaki kaynaklar taranarak bilgi toplanmış, elde edilen bulgular niteliksel olarak çözümlenmiştir. Çalışmada ilk olarak, kamusal alana ve mekâna dair kavramsal çerçeve çizildi. Ayrıca kamusal alan üzerinde çalışan Ardent, Sennet ve Habermas gibi kuramcılarının görüşlerine yer verildi. İkinci olarak ise Osmanlı'dan başlayarak Anadolu topraklarında kamusal mekân anlayışının nasıl doğduğu, nasıl geliştiği, yönetsel ve siyasal olaylara nasıl etki ettiği açıklanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kent

Kent; insanlık tarihinin oluşturduğu kültür birikimini yansıtan ve bu birikim sayesinde, içerisinde toplumsal süreçlerin yaşandığı bir mekândır. Tarihsel perspektiften kent, bir bütün olarak belirli bir coğrafya üzerinde kurulmuş medeniyetlerin ve o coğrafyaya ait insanlık tarihinin aynası olarak tanımlanabilir. Kentin tarihsel süreçte gelişimi, insanın doğa karşısında daha iyi bir duruma gelmesi içgüdüsünden beslenmekteydi. Bu durum kentsel ekolojik kuramı ilk geliştiren kişi olan R. Park'ın kenti tanımlamasına da yansımıştır. Park'a göre Kent; insanın içinde yaşadığı dünyayı, arzularına daha uygun hale getirebilmek için verdiği çabaların en tutarlısı ve bütününe bakıldığında en başarılısıdır.¹

Tarihsel süreç içerisinde birçok değişim geçiren kent, mekân-toplum ilişkisi içerisinde Wirth tarafından da tanımlanmıştır. Louis Wirth'e göre kent², toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği olan yerleşmedir. Günümüzde ise kentler giderek artan bir nüfusa sahip olup, sayıca da artmaktadır. Günümüzde kentler; "Küresel ekonominin yönetim merkezleri; küresel çevreyi

¹ Robert PARK, On Social Control and Collective Behavior, Chicago: Chicago University Press,1967:3'den aktaran: David HARVEY, **Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devinime Doğru**, Ayşe Deniz Temiz (Çev.),Metis Yayınevi, İstanbul,2012,s.43.

² Ruşen KELEŞ, **Kentleşme Politikası**, İmge Yayınevi,12. Baskı, Ankara, 2012,s.102.

dönüştüren deneyimler ve politikaların mekânıdır”³. Kenti bu değişen mekân ilişkisi içerisinde değerlendiren en önemli kent kuramcısı H.Lefebvre’dir. Lefebvre’ye göre kent;⁴ toplumun bir arazideki iz düşümüdür. Lefebvre kenti,⁵ zamanın mekânla ilişkisini de kapsayan bir ilişkiler alanı olarak ele almıştır.

Kentsel Mekân

TDK ’ya göre mekân;⁶ “Yer, bulunulan yer” olarak tanımlanmıştır. Mekânı,⁷ “insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, boşun” olarak tanımlamaktadır. Mekân iç ve dış olarak sınıflandırılır. Bu çalışmanın da temelini oluşturan dış mekândır. Dış mekân ya da kentsel mekân;⁸ “Sokaklarda, alanlarda, parklarda, bahçelerde, özetle insan yapıtları arasında kalan ve bunları sınırlayan mekân” olarak tanımlanabilir.

İnceoğlu ve Aytuğ’a göre kentsel mekân⁹; “Dış mekânda yapıların birbirleriyle ve diğer öğelerle olan ilişkilerinin, yakınlıklarının oluşturduğu mekâna” denir. Madanipour’a göre ise kentsel mekân;¹⁰ fiziksel ve herkes tarafından da erişilebilir olan bir yer; yabancıların ve yerlilerin çok az kısıtlamalarla girebildikleri, kasabalar, şehirler ve kırsal mekânların içlerinde kalan mekânlar” olarak tanımlanmıştır.

Kentsel mekânları bu tanımlamalardan sonra kent içerisinde değişim ve dönüşüm halinde olan alanlar olarak da tanımlayabiliriz. Kentsel mekânı bu değişim ve dönüşüm çerçevesinde değerlendiren Alexander¹¹; Kentsel mekanları, değişen sosyo ekonomik koşullara ve kentlerin kültürel dokusuna cevap verebilen “*yaşayan organizmalar*” olarak tanımlamıştır. Genel manada kentsel mekan, sürekli olarak dönüşüm halinde olan, toplumsal ilişkilerin kurulumunda rol alan, kentin değişimine ışık tutan alanlar olarak da tanımlanabilir.

³ Kıvılcım Akkoyunlu ERTAN, “Kent Hakkı Üzerine Düşünceler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 41, Sayı: 4, Aralık 2008, s.130. <http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/da6db5aa6dac08d_ek.pdf> Erişim Tarihi:12.04.2016.

⁴ Henri LEFEBVRE, “The Right to the City” içinde (Ed.ve Çev.Eleonore Kofman – Elizabeth Lebas), **Writing on Cities Oxford: Blackwell Publishers**, Oxford, USA(orijinal olarak Le Droit á lá Ville, Paris, Anthropos olarak basılmıştır)’dan aktaran; ERTAN , s.130.

⁵ ERTAN, s.130.

⁶ **Türk Dil Kurumu**, < http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK> Erişim Tarihi:14.05.2016.

⁷ Ebru ERDÖNMEZ, **Kamusal Alan ve Toplum**, Esenler Şehir ve Düşünce Merkezi, İstanbul ,s.21.

⁸ Doğan HASOL, **Ansiklopedik Mimari Sözlüğü**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul,1998’den Aktaran; ERDÖNMEZ ,s.21.

⁹ Mehmet İNCEOĞLU ve Ayfer AYTUĞ, “Kentsel Mekanda Kalite Kavramı”, **Megaron Dergisi-Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi**,2009,Cilt:4,Sayı:3,s.132.

¹⁰ Madanipour, A., (1999), ‘Why are the design and development of public spaces significant for ities’, **Environment and Planning B: Planning and Design**, 26(6), 879-891.’dan Aktaran; İNCEOĞLU ve AYTUĞ ,s.132.

¹¹ Alexander, C., Silverstein, M., Ishikawa, S. (1977), *A Pattern Language*. New York: Oxford University Press.’den Aktaran; İNCEOĞLU ve AYTUĞ ,133.

Kamusal Alan

Kamusal alan, Antik Yunan'da doğan ve günümüze kadar birçok açıdan farklı çevrelerce ele alınıp değerlendirilmiş bir kavramdır. Kamusal alanın, Antik Yunan'da agoralarda yurttaşın kendini ifade edebildiği bir mekandan, günümüzde kamuoyunun oluşumuna, ideolojiler altında şekillenmesine kadar uzun bir serüveni vardır. Kamusal alanın(Public Sphere) bir kavram olarak tanımlanıp bunun üzerinden yoğun tartışmaların başlaması ise siyaset bilimci J. Habermas'ın "Kamusallığın Yapısal Dönüşümü"(1962) adlı eseriyle olmuştur. Siyaset felsefesi alanında bu kavram yoğun bir şekilde kullanılıp çoğu tartışmanın ana eksenini oluşturmuştur. Hukuk terimleri içerisinde ise herhangi bir konumu bulunmamakta, bir başka ifade ile hukuksal alanda "kamusal alan" kavramı kullanılmamaktadır.

Kamusal alan kavramındaki "kamu" kelimesi TDK'ya göre;¹² "1.Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü,2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme,3. Hep ,bütün" olarak tanımlanmıştır. Yine TDK'ya göre içerisinde "kamu" kelimesi geçen (Ör: Kamu Personeli, Kamu Yönetimi vb.) gibi kavramlar içerisinde de "kamusal alan" tanımı yapılmamıştır.¹³ TDK sözlüğünde "kamusal" kavramına da "Kamu ile ilgili" ifadesiyle bir tanımlama getirilmiştir. Bu bağlamda kamusal alan "resmi alan" olarak tanımlanabilir. "Kamu" ve "Kamusal" kavramları arasında net olarak kurulamayan ve birbirleriyle bazen çarpışan bu anlam karışıklığına Habermas'da değinmektedir. Habermas bu durumu şöyle açıklamaktadır:¹⁴

"Kamusal ve kamu kavramlarının günlük dildeki kullanımı, bunların birbirleriyle uyuşmayan çok çeşitli anlamlara sahip olduklarını ele veriyor. Değişik tarihsel evrelerden kaynaklanan bu anlamlar, sanayisi gelişmiş ve sosyal devlet olarak örgütlenmiş burjuva toplumu koşullarına eş zamanlı olarak uyarlanan kullanımları içinde, birbirleriyle bulanık bir ilişkiye giriyorlar."

Buradan çıkan karmaşık durum kamusal alanın Habermas tarafından da net olarak tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Kavramın kuramsal tartışmalar içerisindeki boyutlarına ise ilerleyen bölümlerde değinilecektir. Son dönemlerdeki tartışmalar içerisinde belli özelliklerden hareketle kamusal alanı tanımlamak mümkün olabilir. Erkip'e göre;¹⁵ "Kamusal alanın asıl belirleyicileri, i) her türden insanın, sosyal ayrışım olmadan, erişim serbestliği, girişimlerinin ve kullanımlarının engellenmemesi, ii)denetimin kullananlarda olmasıdır". Dolayısıyla kamusal alan; tarihten bu yana özgürlüğün bir getirisi, topluma ait sorunların ortak mekânlarda değerlendirilmesini ve bu değerlendirmeye toplumdaki herkesin katılmasını içeren bir kavramdır.

Bu çalışmada ele alınacak kamusal alan kavramını özellikle kamusal mekan olarak ele alınacağını ifade etmek gerekir. Her ne kadar kamusal alan kavramının kuramsal açıdan çıkış noktası siyaset felsefesine ve siyaset bilimine dayansa da bu çalışma, "kamusal alan"ın ideolojik

¹² Türk Dil Kurumu, <<http://www.tdk.gov.tr>> Erişim Tarihi:09.05.2016

¹³ Abdurrahman EREN, "Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan", **Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı**,2005, C.IX, S.3-4,s.96 <http://file.setav.org/Files/Pdf/ozgurlukler-mekani-olarak-kamusal-alan-abdurrahman-eren.pdf>, Erişim Tarihi: 09.04.2016

¹⁴ Jürgen HABERMAS, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev: Tanıl BORA ve Mithat SANCAR, İletişim Yayınları,6.Baskı, İstanbul,2005,s.57.(Kitabın Orijinal İsmi, "Strukturwandel der Öffentlichkeit)

¹⁵ Feyzan ERKİP, "Kamusal Dönüşüm", **Radikal**, Erişim: 15 Ocak 2015, <<http://www.radikal.com.tr/radikal2/kamusal-donusum-1141904>>'den Aktaran; Mim Sertaç TÜMTAŞ vd., **Kente Dair**, 2016,İstanbul, s.198.

tartışmalarından ziyade, bu tartışmaların kentsel mekanın neresinde gerçekleştiği üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda kuramsal tartışmalara sıkışmış kamusal alanın, somut mekan içerisinde yansımaları kamusal mekan kavramını ortaya çıkarmaktadır. Donat ve Yavuzçehre’ye göre kamusal mekan;¹⁶ “Toplumun değer, kültür, dil gibi insana has olguların aktarıldığı, paylaşıldığı veya hayat verildiği bir ortamdır”. Dolayısıyla kamusal mekanlar, tarihsel açıdan kentlerin içerisinde sürekli değişim halinde olan toplumun ortak alanını ifade etmektedir. Donat ve Yavuzçehre bu duruma da şöyle yaklaşmışlardır:¹⁷ Kentlerin tarihi boyunca kamusal mekanlar; özel mekanın dışında kalan, insanların bir araya geldiği, iletişim kurmak suretiyle etkileşim ve paylaşımında bulunduğu ortak, aleni kullanım niteliğine haiz mekanlardır”.

Karmaşık ve belirsiz gibi görünse de “kentsel mekanda kamusal alan” konusu; Siyasetten, sosyolojiye; Mimarlıktan, Şehir Planlamaya kadar birçok farklı disiplinin çalışma alanı içerisine girmektedir. Bu durumdan hareketle Onat kentsel mekanda kamusal alanı şöyle açıklamaktadır:¹⁸ “Çoğunlukla şehir plancıları, mimarlar, çevre mühendisleri gibi meslek gruplarının kamusal alana ilişkin yaptıkları tanım; meydan, sokak, park, kahvehane, salon, ortak merkezler gibi insanların bir araya geldikleri ortak mekânlardır”.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Hannah Arendt ve Kamusal Alan

Arendt, kamusal alana dair düşüncelerini Antik Yunan şehir devletlerinden hareket ederek açıklamaktadır. “Polis” üzerine inşa ettiği düşüncelerini ise insan doğasından kaynaklanan “zorunluluk” unsuru üzerinden şöyle ifade etmektedir:¹⁹

“ Bireysel maişetin temini erkeğin görevi olunca kadına da türün devamını sağlama görevinin düşeceği açıktı. Bu iki doğal işlevde, erkeğin yiyecek sağlayacağı emeği ile kadının doğurucu emeği de, aynı yaşamsal aciliyetin konusuydu. O nedenle hanedeki doğal topluluk zorunluluğun eseri idi”.

Hanenin polis içerisindeki konumunu bu şekilde ifade eden Arendt, Polis alanını ise “özgürlükler alanı”²⁰ olarak ifade etmektedir. Kamu – özel alan ayrımını bu temelden hareket ederek açıklamakta ve kamusal mekânı Polis içinde hanenin dışında yurttaşların eyleme geçtiği alan olarak ele almaktadır. Kamu- özel ayrımını da bu bağlamda yurttaşın politik olarak eyleme geçmesi bakımından bir koşul olarak görür. “İnsanlık Durumu” adlı eserinde Antik Yunan’a ait yaptığı açıklamaları bir “öykü” aracılığıyla ifade etmiştir. Antik Yunan’da, insanın doğal durumundan hareketle açıkladığı durumu; “hane” de köle ve kadınların yer aldığını, kamusal

¹⁶ Onur DONAT ve Pınar Savaş YAVUZÇEHRE, ”Sakin Kent (Cittaslow) Üyeliğinin Kamusal Mekanlara Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,2016,Sayı:35,s.116, < <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/1231>> , Erişim Tarihi: 14.05.2016.

¹⁷ DONAT ve YAVUZÇEHRE, s.116.

¹⁸ Onat, N. (2013). Kamusal Alan ve Sınırları, İstanbul: Durak İstanbul Dizisi 1.’dan Aktaran; DONAT ve YAVUZÇEHRE ,s.116.

¹⁹ Hannah ARENDT, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener İletişim Yayınları, İstanbul,1994,s.50.

²⁰ ARENDT ,s.50.

mekân olarak adlandıracağımız agoralarda ise, erkeklerin yer aldığını ifade etmiştir. Bir başka ifadeyle kamusal mekânda politik eyleme geçenlerin erkekler olduğunu ifade etmiştir.

Sennett ve Kamusal Alan

Sennett'in kamusal alana ilişkin görüşleri, değişen kamusal mekan anlayışına ışık tutmaktadır. Bu bağlamda Sennett, "Avrupa'da feodalizm sonrasında siyasi ve ekonomik gelişmelere dikkat çekerek sekülerizm ve kapitalizmi(sonuçlarını), kamusal alanın altını oyan iki olgu olarak görmektedir".²¹Sennett'e göre kamusal mekanın kentin dönüşümüne aracılık eden bir işlevi vardır.

Bu durumu Gökgür şöyle özetlemiştir:

"Sennett'e göre kamusal alan maddi bir alandır. Kentsel veya kentsel olmayan bir topluluğun içinde yer alır ve meydan, cadde gibi somut bir alanı içerir. Kamusal alan kentin ruhu, kentin ambiyansıdır. Bu alanlar fiziki, sosyal ve sembolik olarak kenti dönüştürmek, yeniden biçimlendirmek için birer araçtır. Demokrasinin taşıyıcısı, kentin kalbi, yurttaşlık hislerinin, anıların yer aldığı 'dolu' bir alan olan bu alanlar, devinim imkanı veren bir işleve dönüştüğünden beri anlamını yitirmiştir"²².

Gökgür'ün de ifade ettiği üzere, Sennett'in kamusal alanın kentsel mekan üzerinde yansımalarının zaman içerisinde hem kendini hem de kenti değiştiren bir unsur olarak ele aldığı söylenebilir.

Habermas ve Kamusal Alan

Habermas "Kamusallığın Yapısal Dönüşümü" adlı eseriyle, günümüz kamusal alan tartışmalarının temelini teşkil eden bir çerçeve çizmiştir. Habermas bu eserinde kamusal alan kavramını, burjuvazinin temellerinden ele alarak ideolojik hale dönüşümüne ve çöküşüne kadar incelemiştir. Habermas kamusal alana dair değerlendirmesini tek bir noktaya indirmez. Kamusal alanın bu dönüşümünü özetle; temsili kamu, burjuva kamusu, edebi kamu, siyasal kamu gibi aşamalar içerisinde değerlendirmiştir. Bunu yaparken de 17. ve 18. Yüzyıllarda Fransa, Almanya ve İngiltere'deki burjuvazi ve öncesinin temellerinden hareket eder.

Habermas, burjuva kamusal alanını değerlendirirken yukarıda sıralanan Avrupa ülkelerinin kökenlerinden mahremiyetin aile içerisindeki mekanlarda farklı bir kamusal alan yani devlet dışı bir kamusal alan, feodalizminden kapitalizme geçişte dönüşerek yeni aktörlerin dahil olduğu ideolojik bir alan olarak kamusal alana geçildiğini belirtir. Habermas bu kamusal alan modelini şu şekilde açıklar;

" Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Bu tür bir aradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasisinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarına

²¹ Osman ÇALIŞKAN, "Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı", **Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**,2014,Güz:1,s.46. <<http://iletisimdergi.maltepe.edu.tr>> , Erişim Tarihi: 04.04.2016

²² Pelin GÖKGÜR, **Kentsel Mekânlarda Kamusal Alanın Yeri**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul,2008,s.13-14.

benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar”²³.

Habermas’ın bu tanımlamasından çıkarılabilecek kamusal alan özellikleri ise şunlardır: ” 1. Katılım herkese açık ve erişilebilir bir alandır. 2.Katılımda yer alan herkes eşit ve özgürdür. 3. Konuşmalar ‘alenidir’. 4. Yurttaşların katılımının önündeki engellerin kaldırılmış olması ve bu alana erişimin garanti altına alınmış olması gerekir. 5. Kamu alanı, devlet kurumlarının dışında yer alır. 6. Genel yarara ilişkin olması dışında bir gündem kısıtlaması yoktur”²⁴.

Habermas’ın düşünsel bir kamusal alan tanımlamasının kentsel mekana yansımaları ise Gökgür şöyle değerlendirmektedir:²⁵”Habermas kamusal alanı fiziksel ve sembolik anlamda kullanmaktadır; kamusal alanın cadde, sokak, meydanlardan oluşması ve bu alanda toplumun şikayetlerini belirtmesi, yetkiye karşı muhalefet oluşturması ve yeni bir düzenin kurulması için çağrıda bulunması nedeniyle fiziksel anlamda kullanılmıştır”. Habermas’ın belirttiği bu sembolik alan oluşumu ise, kamusal alanın; kamusal düşünce, kamusal görüş yani bireysel yargılama oluşumunda gerekli bilgilerin dolaştığı ve basın özgürlüğünün garanti olduğu bir alan olmasından dolayıdır.²⁶

Özetle, Habermas kamusal alanı, yurttaşların kamusal mekanlarda demokrasinin gereği olarak düşüncelerini ifade edebilmesini, bunları ifade ederken herkesin eşit olduğu ilkesini koruyarak, demokratik bir müzakere ortamını işaret etmektedir.

OSMANLI DEVLETİ’NDE KAMUSAL MEKAN

Osmanlı Devleti’nde kamusal mekânın gelişimi batıya göre çok farklı şekilde olmuştur. Bu farkın ana unsuru farklı din anlayışının hakim olmasıdır. Osmanlı’da mekân İslam dininin gerekliliklerine göre şekillenmiştir. Bu bağlamda en temel örnek kentlerin oluşumuna ilişkin verilebilir. Batı medeniyetine ait kentler, - Antik Yunandan beri- “meydan” ları merkez olarak alırken, Osmanlı Devleti “cami” lerini kent merkezi olarak almıştır. Bir başka örnek ise, İslam dininin “mahremiyet” anlayışı üzerinden verilebilir. Bu durum Osmanlı’da mekânların içe dönük olmasına yol açmıştır. Klasik bir Osmanlı evi doğrudan sokaklara açılmamakta, etrafı yüksek duvarlarla örülür bir avluya, o avludan sonra sokağa açılmaktadır.

Batı’da kentler tarihsel süreçte; bir şato, agora veya bir forum etrafında şekillenmiştir. Bütün bu farklılığın getirdiği mekân anlayışı ayrıca estetik ve geometrik tasarım ile sıkı sıkıya

²³ Jürgen Habermas, "Kamusal Alan," Kamusal Alan, ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2004. s.95. Kamusal alan ile kamu kelimesi birbirine özdeş değildir. Hohendahl bu ayrımı şu şekilde netleştirir: "kamu, daha çok, bir araya gelerek kurgulayan bireylere tekabül eder. Oysa Habermas'ın "kamusal alan" kavramı insanların katılımıyla somutlaşan bir kurumu tanımlamaktadır." Aynı makalenin 1. dipnotu. Peter Uwe Hohendahl, "The Public Sphere: Models and Boundaries," Habermas and the Public Sphere, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, The MIT Press, 1992, fn. 1. ‘den AKTARAN; Ülker YÜKSELBABA, ”Kamusal Alan Modelleri Ve Bu Modellerin Bağlamları”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 2008, C.LXVI, S:2, s.250.

²⁴ YÜKSELBABA, s.250.

²⁵ GÖKGÜR, s.12.

²⁶ Jürgen HABERMAS, L ‘Espace Public, Payot, Paris’den Aktaran; GÖKGÜR, s.12.

bağlıdır. Geleneksel Türk Devletleri açısından mekân anlayışına bakıldığında ise batıdaki bu duruma tamamen zıt bir sonuç oluşmaktadır.

Geleneksel Türk kentlerinde genel olarak; “Cami ve külliye dış ve iç avlusu kentsel ortak kullanım için açık mekânı oluşturur”.²⁷ Cami ve külliye dış yanısıra, Geleneksel Türk Devletlerinin diğer açık kamusal mekanları; “ Mescit, çeőme, kahvehane çevresinde veya pazarlarda kendiliğinden veya sokakların biçimlenmesiyle oluşan, ‘planlanmamıő’ kendiliğinden gelişmiş semt ve mahalle ölçeğinde küçük meydanlar”²⁸ dır.

Osmanlı Devleti’nde kamusal mekanın iőlevleri, Batı medeniyetlerinden yine farklılaőmaktadır. Batı’da dönem dönem tam olarak yansımada genel olarak kamusal mekan, Antik Yunan’dan itibaren yoğun tartışmaların odağı olmuştur. Özellikle toplumsal yaşam farklı dönemlerde ciddi sorgulamaların bu mekanlar üzerinden merkezi olmuştur.

Őüphesiz ki bu durum batıda Antik Yunan’dan beri var olan “yurttaşlık” geleneğinin bir sonucudur. Osmanlı açısından bu durumu farklılaőtiran ise, kamusal mekânların; bir tartışma ortamı değil, “birlikteliğin pekiőtđđi” bir mekân olarak algılanmasıdır.

Osmanlı Devleti’nde bu çatıőma durumunun oluőmasını önleyen en önemli etmenler; İslam inancı, hükümdarların hoőgörü politikasıdır. Ayrıca Batı medeniyetlerinde var olan bariz “sınıfsal sistem” Osmanlı Devleti’nde olmamıőtır. Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahip olmasına rağmen kamusal mekânda Batı tarzı yoğun tartışmaların oluőmamasının en önemli nedeni hükümdarların “hoőgörü” politikasından kaynağını alır. Bu hoőgörü politikasını II. Mahmut’un Şu sözleri çok açık bir Şekilde yansıtmaktadır:²⁹“Tebaamdan Müslümanları camide, Hristiyanları kilise de, Musevileri havrada görmek isterim”.

Osmanlıda kentsel mekânda batıda yaşanan tarzda kamusal alan tartışmalarının yaşandığı ilk mekân “kahvehaneler” dir. Özellikle kahvehanede başlayan bu tartışma ortamı, devletin milliyetçilik etkisi altında dağılmaya başlaması sürecinde daha da yođunlaőmıőtır. Osmanlı Devleti’nde kamusal alanda tartışmalarının yapıldığı en önemli kent ise, İstanbul’dur. İstanbul’da dönemin en önemli kamusal mekânları; Kahvehaneler ,cami avluları, hamamlar ve bazı meydanlardır.

Kahvehaneler

Kahvenin bir ićecek olarak ortaya çıkması 1550’lerden sonraya tekabül etmektedir.³⁰ Kahve, ilk çıktığı yer olan İslam coğrafyasında çokça tartıőılmıő bir ićecektir. Bu bağlamda kahve ;“İslam toplumlarında tüketim normlarını belirleyen günah, mekruh, caiz olma vb. ölçütler açısından ölçüye vurulur”.³¹ Bütün bunlara rağmen “Yemen kahvesi” İslam toplumları tarafından geniő çapta rağbet görmüő ve sevilmiőtir.

Kahve kültürünün Osmanlı’da bir kamusal mekan ićeerisinde çıkması ise, 16.Yüzyıl sonrasında olmuőtur. 16. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde hem ekonomik hem de yönetsel açıdan bir çok deđiőikliđin yaőandıđı bir dönemdir. Ayrıca bu ekonomik deđiőim devlet ićeerisinde -özellikle İstanbul’a doğru- yoğun bir nüfus hareketini tetikledi. “ Böyle bir ortamda kahve İstanbul’a girdi

²⁷ GÖKGÜR, s.92.

²⁸ GÖKGÜR, s.92.

²⁹ Hakan OLGUN,“ Müslümanlığın Din ve Tarih Çizgisinde Gayrimüslimler”, **Diyanet Dergisi**, Sayı:234, < <http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-138/konu-823.html>>, Erişim Tarihi: 10.05.2016.

³⁰ Ahmet KARADAĞ, **Kamusal Alan ve Türkiye**, Asil Yay., 2006,Ankara, s.245.

³¹ KARADAĞ, s.245.

ve kısa süre içerisinde, biri Şamlı diğeri Halepli iki tüccar şehirde ilk kahvehanelerini açtı”.³² Osmanlı Devleti’nin üç başkentinin sonuncusu ve en uzun başkentlik yapan ili olan İstanbul, dönemin ticaret merkezi konumundaydı. Kahvenin sevilmesi ile bu içeceğin sunulduğu mekanlara olan talep arttı. “II. Selim ve III. Murat dönemlerinde İstanbul’da yaklaşık 600 kahvehane vardı ve bunlar şehrin en önemli bölümlerinde bulunuyordu”.³³

Kahvehaneler ilk açıldıklarında toplumun pek çok kesimini bir araya getirdi. Özellikle daha önceleri sadece cami içerisinde veya avlusunda Müslüman tebaanın yer aldığı kamusal mekan yapısı, kahvehanelerin açılmasıyla birlikte gayrimüslim tebaanın daha aktif katıldığı bir mekan anlayışı oluşturdu. Cami yakınlarındaki kahvelerde insanlar namaz saatlerini beklerken, diğer yandan tebaa içerisindeki diğer insan gruplarıyla da kaynaşıyorlardı. Böylece kahvehaneler diğer kamusal mekanlar olan hamam ve çarşıdan daha aktif bir mekan olarak doğmuştu.

Kahvehane içerisinde kültür ve sanata dair tartışmaların olduğu yeni bir ortam da oluşmuştur. Oluşan bu ortam, önceki dönemlerden çok farklı bir yere kapı araladı. Bu yeni sosyallik durumu, bugünkü manada pejoratif bir anlam yüklenen kahvehane yapısından çok farklı bir yere sahipti. Kahvehanelerin içerisinde gerçekleşen bu yeni sosyalleşmeyi Peçevi şöyle ifade eder:³⁴ “ Ziyaretçilerin bir kısmı kitap ve risaleler okur, bazıları tavlâ ve satranç oynardı, bazıları ise yeni lirik şiirler getirir ve edebiyat hakkında konuşurdu”. Edebiyatın yanısıra kahvehanelerde tiyatro gösterileri de yapılmaktaydı. “Osmanlı kahvehanelerinin çoğunda bir meddah bulunduruluyordu. Meddahların gösterileri, kahvehanelerdeki teatral performansların en popülerlerindendi. Bu meddah geleneği sebebiyledir ki, 16. ve 17. yüzyıl İstanbulluları kahvehanelerdeki teatral konuşmalara oldukça aşinaydı”.³⁵

19.yüzyıldan itibaren kahvehaneler, hicivlerin söylendiği bir mekan haline geldi. Mekanın dekor olarak değişimi de yine bu yüzyılda olmuştur. Ayrıca tütünlü mamüllerin kullanıldığı bir dönemin de başlangıcı bu yüzyıl olmuştur. Yaşanan bu değişimi büyük bir kültürel kopuş olarak gören dönemin ünlü aydınlarından olan Namık Kemal ve Mehmet Akif Ersoy bu durumu eleştirmişlerdir.³⁶

Sonuç olarak, Osmanlı’da bir kamusal mekan olarak kahvehaneler ilk dönem itibariyle kültürel zenginliğin paylaşıldığı bir mekanken,19. Yüzyıl itibariyle kültürel zenginliklere olumsuz etki eden bir yapıya dönüşmüştür.

Osmanlı’da Önemli Bir Meydan: Atmeydanı - Sultanahmet Meydanı

Osmanlı Devleti’nde kentlerin oluşumu mekânsal olarak “cami”leri merkez almıştır. Bu durum Batı’da ise “meydan”ların merkeze alınması şeklinde olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı’da mekân olarak en önemli yer cami ve külliyelerdir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki; Bu durum

³² Hasan SANKIR, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Alanın Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**,2010, Güz(13)(185-210),s.193.< <http://hutad.hacettepe.edu.tr/index.php/hutad/article/viewFile/104/52>>, Erişim Tarihi:11.05.2016.

³³ SANKIR, s.194.

³⁴ Peçevi, İ. (1992). *Peçevi Tarihi*. Ankara: C: 1 Kültür Bakanlığı’ndan Aktaran; SANKIR, s.195.

³⁵ SANKIR, s.197.

³⁶ EDİZ, s.184.

meydanın hiç olmaması anlamına gelmemektedir. Meydanların varlığı işlevsel olarak Batı medeniyetlerinden farklıdır. Osmanlı’da meydanlar, planlanmadan oluşan ve genellikle mahallenin ortasında yer alan küçük alanlar olarak var olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde önemli bir meydan olan İstanbul- Atmeydanı, Osmanlı’ya Bizans döneminden kalan bir mekandır. Roma dönemindeki adı “hipodrom” olan Atmeydanı;³⁷ Roma ve Bizans İmparatorlarının, Osmanlı sultanlarının at yarışları yaptıkları, her türlü resmi törenlerin yapıldığı bir meydandı”.

1453 yılında Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethi ile hipodrom Osmanlı Devleti’ne geçmiştir. İstanbul’un fethi ile birlikte hipodromun hem ismi hem de işlevi değişti. “Osmanlılar kenti aldıktan sonra Saraylarını, Sultanahmet Camii, Haseki Hürrem Hamamı gibi kent için önemli olan yapılar hipodrom yakınlarına inşa etmiştir. Constantinopolis Hipodromu yarışlara ve şenliklere ev sahipliği yaparken, Osmanlı Dönemi’ndeki Atmeydanı da saray düğünleri, saray şenlikleri, spor gösterilerine sahne olmuştur”.³⁸ Atmeydanı’nda fetihten sonra yeniçeriler, sipahiler, saray ve sadrazam cümdileri eğitim, gençler ve çocuklar ise ata binmesini, ok atmasını, cirit oynamasını öğreniyorlardı”.³⁹

Atmeydanı bir kamusal mekan olarak kahvehaneler gibi bir işleve sahip olmasa da şenliklerin, düğünlerin yapıldığı bir alan olmasının yanısıra 17.Yüzyıl sonrasında yeniçerilerin isyanlarının bastırıldığı ve idamların gerçekleştirildiği bir yer olması bakımından önemli bir mekandır. Yıldırım dönemin önemli olaylarını şöyle özetlemektedir:⁴⁰

“25– 28 Ekim 1648 günleri boyunca yaşanan, yeniçerilerle sipahiler arasında Atmeydanı’nda yoğunlaşan, sipahilerin yenilgisiyle sonuçlanan At Meydanı Olayı, 1656 yılındaki Vak’ai Vakvakiye (Çınar Olayı), 28 Eylül 1730’da başlayan Patrona Halil Ayaklanması, 25 Mayıs 1807 Kabakçı Mustafa Ayaklanması, 1826’da yeniçeri ocağının kapatılmasıyla sonuçlanan Vak’ai Hayriye Atmeydanı’nda yaşanan ve birçok kanın döküldüğü önemli olaylardır”.

Dönemin en önemli meydanı olan Atmeydanı, Osmanlı dönemine ana meydan olarak en hareketli kamusal mekan olarak varlığını günümüze kadar devam ettirdi. Bugün ise meydan; turistlerin ziyaret ettiği önemli bir mekan haline gelmiştir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE KAMUSAL MEKAN

1789 Fransız İhtilalinin dünyaya yaydığı milliyetçilik etkisi, çok ulusa sahip imparatorlukların adeta altını oymuş ve böylece bir çözülme başlamıştır. Her ulus kendi bağımsızlıklarını talep etmekte ve bunun mücadelesini vermekteydi. Böylesine karmaşık bir ortamdan Osmanlı Devleti de 19.yy’daki siyasi olaylardan etkilenmiştir.

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları bu bağlamda, Misak-ı Milli sınırları dahilinde yeni bir devletin kurulmasına yol açtı. Bu noktada Türkiye’de ulus – devlet inşası süreci “Türk” ulusu merkezli olarak başladı. Bunun yanısıra devlet yönetimi kökten değişerek -modernleşme olarak-cumhuriyet rejimi devrimleri her alanı yeniden şekillendirmiştir.

³⁷ GÖKGÜR, s.99.

³⁸ Nahit YILDIRIM, **Constantinopolis Hipodromu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,2013,s.134.

³⁹ YILDIRIM, s.136.

⁴⁰ YILDIRIM, s.139.

Cumhuriyet rejimi temelinde ulus devlet inşası, kamusal alanı da şekillendirmiştir. Bu bağlamda kamusal alan devlet tarafından sınırlandırılmış bir yer olarak var oldu. Mahçupyan’a göre;⁴¹ “ İmparatorluktan ulus devlete geçiş, kolektif ruha dayalı, cemaatçi bir ulus yaratma çabaları, baskıcı bir homojenleştirme politikası uygulanmasına yol açmış, bu da kamusal alanı farklı kimliklere kapatmıştır”.

Osmanlı’da kahvehanelerde başlayan seküler düşünce, Habermas’ın kamusal alanına uygun bir şekilde gelişmiştir. Bir başka ifadeyle halk, kamusal alanını ve dünyeviliğini, devletten bağımsız olarak oluşturmuştur. Ancak bu durum Türkiye Cumhuriyeti açısından değerlendirildiğinde Osmanlı’da kamusal mekanda gerçekleşen sekülerleşmeden farklı bir durum ortaya çıkar. Cumhuriyet dönemi devleti, kamusal alanı sekülerleşme bağlamında değil laiklik ekseninde ele almıştır. Bu bağlamda kamusal alan artık devlet etkisinde ve ulus devletin gerekliliklerine göre şekillenen bir alan haline almıştır.

Osmanlı Devleti’nde kamusal mekanda söz sahibi sadece erkelerdi. Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu durum değişmiştir. 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Böylece kamusal alana kadınlarda dahil edilmeye başlanmıştır.

Kamusal mekanların inşası batıda Hausmann örneğinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti’nde de dönemin hakim ideolojisinin yansıtıldığı alanlar olmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilmeye çalışılan “hızlı modernleşmenin” kamusal mekânın şekillenmesi üzerine etki ettiği söylenebilir.

Cumhuriyet Döneminde Önemli Bir Kamusal Mekân: Taksim Meydanı

Osmanlı Devleti’nde Taksim Bahçesi olarak tanımlanan mekân, İstanbul’da kamuya ait ilk açık park kavramı örneğini teşkil etmektedir.⁴² Taksim meydanı Osmanlı Devletinde ayrıca su deposu olarak da kullanıldı. Burada yer alan “Su Maskemi”, dönemin en önemli su dağıtım merkezidir. “1730’da tahta geçen I. Mahmut 1731’de bu tesisi tamamlamıştır. Daha sonra ilaveler ve düzenlemelerle de tesis 1839’da son şeklini almıştır”.⁴³

Cumhuriyet dönemi hızlı modernleşmesinin kamusal mekâna yansımaları bağlamında Taksim Meydanı en önemli mekan örneğidir. “1925’te dönemin İstanbul Milletvekili Hakkı Şinasi Paşa’nın başkanlığında oluşturulan bir komisyonun bağlantı kurmasıyla İtalyan heykeltıraş Pietro Caronica’ya Cumhuriyet anıtı yapımı ısmarlanmıştır”.⁴⁴ 1928’de heykelin tamamlanmasıyla taksim tam bir meydan haline gelmiştir.

Bu meydan, “Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde yeni devletin bir simgesi olarak görülmüş, birçok tören ve resmigeçide tanık olmuştur. 1940 yılına gelindiğinde ise Fransız Mimar Henri

⁴¹ Etyen MAHÇUPYAN, Osmanlı’dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset, 1998,Doğu- Batı (5),22-47.’den Aktaran: C.Zehra KÖROĞLU ve M.Ali KÖROĞLU,” Klasik Kamusal Alan Modelleri ve Türkiye’nin Kamusal Alan Tecrübesi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **International Journal of Social Science**, Volume:6, Issue:4, April,2013,s.927.

⁴² GÖKGÜR, s.106.

⁴³ “Taksim Meydan Düzenlemesi”, **TMMOB Peyzaj Mimarları Odası İstanbul Şubesi**, İstanbul,2012,s.4. < http://www.peyzajmimoda.org.tr/resimler/ekler/2ed1e6976d7f22d_ek.pdf> , Erişim Tarihi:06.05.2016

⁴⁴ TMMOB, s.5.

Prost, halkın kullanımı için dev boyutlarda bir yeşil alan planlamıştır. Bir başka ifade ile bugünkü gezi parkı oluşturulmuştur”.⁴⁵

Türkiye Cumhuriyeti’nde Yeni Bir Kamusal Mekân: Alışveriş Merkezleri

Dünya’da alışveriş merkezlerinin kamusal mekân olarak doğuşu

Alışveriş, herhangi bir mal veya ürün üzerinden alıcı ve satıcının kurduğu dolaylı ya da doğrudan ilişkidir. Bu bağlamda Alışveriş, tarihte basit bir mübadeleden, günümüzde kaydi paranın kullanımı çerçevesinde şekillenen uzun bir serüvene sahiptir. Tarihsel süreçte temel ihtiyaçların karşılanması çerçevesinde kurulan alışveriş ilişkisi günümüzde çok farklı bir boyuta ulaşmıştır. Zamanla tüketim odaklı yaşam kültürü ile alışveriş kavramı farklı bir sosyal boyut kazanarak tüketicie haz veren bir işleve dönüşmüştür.

Alışverişte yaşanan koşulların değişmesi ve gelişmesi, hem insan ihtiyaçlarıyla hem de bu ihtiyaçları şekillendiren ekonominin gelişmesiyle ilişkilidir. Ekonomi bilimine göre, insan ihtiyaçları sınırsızdır. Dolayısıyla insanlar maddi durumlarına göre bu sonsuz ihtiyaç arzusunu gidermeye çalışmaktadırlar. Bu döngü içerisinde ekonomi-alışveriş ilişkisi de bir mekan dahilinde kurulmaya çalışıldı. Bunun sebebi ise, paranın ve sermayenin insan yaşamının tamamını sarmasıdır. “Ticari hayata canlılık getirmek” diye deyimleşen bu durum, ekonomi- alışveriş ilişkisinin mekânda kurulmasının temelini oluşturdu.

Alışveriş merkezlerinin kurulmasından önce var olan alışveriş mekânları; kimi zaman bir Pazar yeri, kimi zaman küçük bir dükkan olmaktadır. 19. Yüzyıl sonrası sanayi kapitalizminin etkisi, kentlerde bu durumu değiştirmiştir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanda doğan işsizlik, kentlerde sanayi temelinde emilmeye çalışıldı. Gelişmekte olan ülkelerin başkentleri bu durumdan en çok etkilenen kentlerdi ve değişim talebi de buralardan başladı. Sennett yaşanan bu değişimi şöyle özetlemektedir:⁴⁶

“Bu başkentlerin iç ekonomileri yeni bir ekonomik uğraşın doğmasına yol açtı. Şehir nüfusunun böylesine artması sonucu, perakende ticaret hiç olmadığı kadar karlı duruma geldi. Alıcı kitlesi, klasik açık hava pazarları ve küçük dükkanlar yerine satış mağazalarında odaklanan yeni türde bir kamusal ticaret başlattı. Bu yeni perakende ticarete, 19.yy kamusal yaşamının tüm karmaşası ve sorunları ortaya çıktı. Bu ticaret kamusal alanda oluşacak değişimin bir paradigmasıydı”.

19.yy da alıcı kitlesinin değişen taleplerinin yanı sıra ekonomide yaşanan krizler ve bunları aşmak üzere tasarlanan politikalar da alışveriş merkezlerinin doğumuna sebep olmuştur. Özellikle sermaye krizlerini aşmak için oluşturulan ekonomi politikaları artık kentler üzerinden şekillenmekteydi. Bu durum, insan ihtiyaçlarını yeni bir tüketim kültürü çerçevesinde yeniden oluşturmaktan geçiyordu. Bunu sağlamanın aracı olarak da Alışveriş merkezleri doğdu.

20. Yüzyıl sonrası değişen tüketim faaliyeti ;⁴⁷ “Postmodern kültürün ortaya çıkışında büyük bir rol oynamıştır. Dünyada tüketim temeline dayanan yeni bir sosyal düzen şekillenmiş;

⁴⁵ GÖKGÜR, s.108.

⁴⁶ Richard SENNETT, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak- Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2010,s.177.

⁴⁷ B.Ece ŞAHİN ve Tülin VURAL ARSLAN,” Kamusal ve Özel Mekanlarda Kullanıcı Tercihleri Açısından Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:36,Şubat,2015(ss.997-1012),s.999,

anlamlar gerçek, bilgi ve kimlikler de dahil olmak üzere düşünülebiyecek her şey tüketim nesnesi haline gelmiştir”. Alışveriş merkezleri de bu anlayışın bir getirisi olarak hem tüketim, hem de sosyalleşmenin gerçekleştiği bir mekân olarak ortaya çıkmıştır.

Çıkış itibariyle kamusal bir mekân olmayan alışveriş merkezleri, kent merkezlerinin yakınında yer almasıyla birlikte, kent merkezine alternatif olarak, meydanların, sokakların bir hareket alanına dönüşmesiyle bu mekânların kamusal özelliklerini bünyesine taşımıştır. “En ince ayrıntısına kadar planlanmış AVM’ler içinde yer alan atriumlar, oturma bankları, yemek masaları, bitkiler, süs havuzları, çocuk oyun alanları ile adeta kamusal alan özelliği taşımaktadırlar”.⁴⁸

Türkiye’de alışveriş merkezlerinin doğuşu ve gelişimi

Alışveriş merkezlerinin Türkiye’de ilk örnekleri 1980 sonrası neoliberal politikalar ışığında şekillenen bir dönemde ortaya çıktı. Bu yıllar Türkiye’nin ekonomik küreselleşmeye dahil olduğu, özelleştirmelerin desteklendiği, devletin ekonomiden “yatırım” anlamında çıktığı bir dönemin başlangıcıdır. AVM’ler, devletin özel sektörü desteklediği ve girişimciliği arttırmak için teşviklerde bulunduğu böyle bir dönemin ürünüdür.

“Türkiye özelinde ilk AVM örneği 1 Ekim 1988 tarihinde İstanbul Ataköy’de açılan ‘Galeria’dır”.⁴⁹ İlk olarak İstanbul’da ortaya çıkan alışveriş merkezleri daha sonra ülkenin diğer önemli kentleri olan Ankara ve İzmir’de yaygınlaşmıştır. Türkiye’de alışveriş merkezi sayısı Mart 2015 itibariyle 342’ye ulaşmıştır.⁵⁰

SONUÇ

Kamusal alan tartışmaları, Habermas’ın 1962 yılında yayımladığı “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı eseriyle başladı. Düşünsel bir tartışma alanı olarak var olan kamusal alan bir mekân üzerinde gerçekleşti. Bu tartışmaların geçtiği mekânın dünyadaki tarihi ise Antik Yunan’a kadar dayanmaktadır. Antik Yunan’da Akropol ve Agoralarda yapılan tartışmalar Habermas’ın işaret ettiği kendini özgürce ifade etme durumunun en somut örneğini teşkil etmekteydi.

Tarihsel gelişimde kamusal mekânların Osmanlı’da oluşmaya başlaması 16. Yüzyılda tüccarların İstanbul’daki faaliyetleri çerçevesinde gerçekleşti. İki tüccarın İstanbul’da ilk kahvehaneyi açmasıyla birlikte seküler düzlemde yeni bir sosyalleşme ağı kuruldu. Kahvehane o dönemde, halkın hem gündelik sorunları konuştuğu hem de entelektüel sohbetlerin yapıldığı bir mekandı.

Batıda özellikle meydanlar üzerine kurulan kamusal alan ilişkisi, Osmanlı Devletinde hakim olan İslam inancının etkisinden dolayı meydanlar çerçevesinde gelişmemiştir. Tabi bu durum Osmanlı Devletinde meydanların yokluğu anlamına gelmemektedir. Osmanlı’da da bu

< http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi36_pdf/8digersosyalbilimler/sahin_ece_vd.pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2016.

⁴⁸ Gaye BİROL, “Çağdaş Alışveriş Merkezlerinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması”, **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**,20(4):421-427’den Aktaran; TÜMTAŞ, s.202.

⁴⁹ TÜMTAŞ, s.203.

⁵⁰ **Eva Gayrimenkul ve Akademetre Research**, “Türkiye AVM Potansiyeli Analizi Raporu(2014-2016), İstanbul,2014’den aktaran; TÜMTAŞ, s.203.

bağlamda en önemli meydan Atmeydanıydı. Burada yeniçerilerin gösterileri siyasal açıdan, festival ve gösterilerin olması ise, sosyal açıdan tam bir kamusal mekan özelliği taşımaktaydı.

Cumhuriyet Döneminde ise kamusal mekanlar, devletin kontrolünde gelişen bir alan haline geldi. Bu , Habermas, Ardent ve Sennett'in ifade ettiği kamusal alan dışında bir durumdu. Kamusal Mekânın dönemin koşullarına uygun inşasının en önemli örneğini Taksim Meydanı temsil etmekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren değişen ekonomik koşullar, teknoloji ve küreselleşme kamusal mekânının işlevini de değiştirdi. Artık toplumsal tartışmaların yaşandığı bir alandan “hareket alanı”na dönen kamusal mekan, özellikle 1980 sonrasında araç trafiğinin yoğun olarak gerçekleştiği alanlar haline geldi.

1980 sonrasında devletin ekonomi alanında yatırımcı durumunu gözlemci durumuna çekmesiyle ve girişimciliği desteklemesiyle birlikte özel sektörün öncülüğünde, tüketim anlayışı temelinde alışveriş merkezleri ortaya çıktı. Alışveriş merkezleri, insanlara tüketim temelinde yeni bir sosyalleşme alanı açarak, kent merkezlerine ve meydanlara alternatif olan bir kamusal mekan halini aldı.

Sonuç olarak, Türkiye’de kamusal alanın mekâna yansımaları Batı’da çok farklı olmuştur. Günümüzde ise, kentlerde kamusal mekânlar, sadece bir hareket alanı haline gelmekte ve eskiden var olan sosyalleşme işlevini alışveriş merkezlerine devretmektedir.

KAYNAKÇA

Ardent, Hannah. **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul,1994.

Biol, Gaye. “Çağdaş Alışveriş Merkezlerinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması”, **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**,20(4):421-427,Ankara, 2005.

Çalışkan, Osman. “Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı”, **Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**,Güz:1, 2014. <<http://iletisimdergi.maltepe.edu.tr>> , Erişim Tarihi: 04.04.2016

Donat, Onur. ve Yavuzçehre, Pınar Savaş. “Sakin Kent (Cittaslow) Üyeliğinin Kamusal Mekanlara Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** , Sayı:35,2016. <<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/1231>> , Erişim Tarihi: 14.05.2016.

Erdönmez, Ebru. **Kamusal Alan ve Toplum**, Esenler Şehir ve Düşünce Merkezi, İstanbul,2014.

Ertan, Kıvılcım Akkoyunlu. “Kent Hakkı Üzerine Düşünceler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:41,Sayı:4,Aralık,2008<http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/da6db5aa6dac08d_ek.pdf>Erişim Tarihi:12.04.2016.

Erkip, Feyzan. “Kamusal Dönüşüm”, **Radikal**, Erişim: 15 Ocak 2015, <<http://www.radikal.com.tr/radikal2/kamusal-donusum-1141904>>.

Eren, Abdurrahman. “Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan”, **Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı** , C.IX, S.3-4,2005. <<http://file.setav.org/Files/Pdf/ozgurlukler-mekani-olarak-kamusal-alan-abdurrahman-eren.pdf>>, Erişim Tarihi: 09.04.2016

Ediz, İsmail. “Osmanlı’dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Sayı:2008-1,

<http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_15.pdf>, Erişim Tarihi:05.05.2016.

Eva Gayrimenkul ve Akademetre Research, “Türkiye AVM Potansiyeli Analizi Raporu(2014-2016)”, İstanbul,2014

Gökgür, Pelin. **Kentsel Mekânlarda Kamusal Alanın Yeri**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul,2008.

Harvey, David. **Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devinime Doğru**, Ayşe Deniz Temiz (Çev.),Metis Yayınevi, İstanbul, 2012.

Habermas, Jürgen. **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl BORA ve Mithat SANCAR, İletişim Yayınları,6.Baskı, İstanbul,2005.

Hasol, Doğan. **Ansiklopedik Mimari Sözlüğü**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul,1998.

İnceoğlu, Mehmet. Ve Aytuğ, Ayfer. “Kentsel Mekanda Kalite Kavramı”, **Megaron Dergisi-Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi**,2009,Cilt:4,Sayı:3

Keleş, Ruşen. **Kentleşme Politikası**, İmge Yayınevi,12. Baskı, Ankara,2012.

Karadağ, Ahmet. **Kamusal Alan ve Türkiye**, Asil Yayınevi, Ankara,2006.

Köroğlu, C.Zehra.ve Köroğlu, M.Ali. “Klasik Kamusal Alan Modelleri ve Türkiye’nin Kamusal Alan Tecrübesi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **International Journal of Social Science**, Volume:6, Issue:4, April,2013.

Lefebvre, Henri. **The Right to the City**,(Ed.ve Çev.Eleonore Kofman – Elizabeth Lebas), Writing on Cities Oxford: Blackwell Publishers, Oxford, USA,1968.

Madanipour, Ali. ‘Why are the design and development of public spaces significant for cities’, **Environment and Planning B: Planning and Design**, 26(6), 879-891,1999.

Mahçupyan, Etyen. “Osmanlı’dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset”, **Doğu-Batı** (5),22-47,1998.

Onat, N. (2013). Kamusal Alan ve Sınırları, İstanbul: Durak İstanbul Dizisi 1

Olgun, Hakan.” Müslümanlığın Din ve Tarih Çizgisinde Gayrimüslimler”, **Diyanet Dergisi**, Sayı:234, <<http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-138/konu-823.html>>, Erişim Tarihi: 10.05.2016.

Özer, M. Ve Ayten A.,(1995), Tarihsel Süreç İçerisinde Meydanlar ve Gelişimi, Gazi Üniversitesi Fenbilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Kentsel Doku Değerlendirme Dersi Ödevi, Ankara, Erişim Tarihi: 12.04.2016. <www.spo.org.tr/resimler/ekler/66d856ef1a6b02f_ek.pdf>.

Park, Robert. **On Social Control and Collective Behavior**, Chicago: Chicago University Press.,1967.

Sennett, Richard. **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak- Abdullah Yılmaz, Ayrintı Yayınları, İstanbul,2010.

Sankır, Hasan. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Oluşumu Sürecinde Kahvehanelerin Rolü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz(13)(185-210),2010.<<http://hutad.hacettepe.edu.tr/index.php/hutad/article/viewFile/104/52>>, Erişim Tarihi:11.05.2016.

Şahin, B.Ece. ve Arslan, Tülin Vural. “Kamusal ve Özel Mekanlarda Kullanıcı Tercihleri Açısından Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:36 ,Şubat,2015, <http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi36_pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2016.

Türk Dil Kurumu, <<http://www.tdk.gov.tr>> Erişim Tarihi:14.05.2016.

Tümtaş, Mim Sertaç. Vd. **Kente Dair...**, Bağlam Yayınları, İstanbul,2016.

TMMOB.,(2012), *Taksim Meydan Düzenlemesi*, **TMMOB Peyzaj Mimarları Odası** İstanbul Şubesi, İstanbul, <<http://www.peyzajmimoda.org.tr>> , Erişim Tarihi:06.05.2016

Yıldırım, Nahit. **Constantinopolis Hipodromu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,2013.

Yükselbaba, Ülker. “Kamusal Alan Modelleri Ve Bu Modellerin Bağlıları”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.LXVI,S:2,2008.